

Izgubljeni svinčnik

(Izgubljena olovka)

Hrvaška, 1960; 35mm, 2.35, črno-bel, slovenski podnapisi, 48'

4. razred+

režija: Fedor Škubonja; *scenarij:* Stanislava Borisavljević; *fotografija:* Hrvoje Šarić; *glasba* Miro Belamarić; *montaža:* Boris Tešija; *igrajo:* Boško Gašević (Diko, učenec), Mira Nikolić (učiteljica), Marija Aljinović (druga učiteljica), Mate Ergović (hišnik), otroci in prebivalci vasi Džimrije in Sokolovići v Bosni; *produkcija:* Zora film, Zagreb

Izgubljeni svinčnik izjemno doživeto izrisuje otroško čustvovanje ob storjeni krivici, hkrati pa tankočutno začrta portret pogumnega dečka, ki v imenu resnice kljubuje vsem zaprekam. Film predstavlja enega skritih in znova najdenih biserov jugoslovanske kinematografije.

Zgodba

Film pripoveduje zgodbo o dečku, ki ga na predbožični večer v šoli po krivici obtožijo, da je ukradel svinčnik. V vaško šolo pride nova učiteljica. Diko bi se ji rad prikupil, zato si pri njej izposodi svinčnik, češ da je svojega pozabil doma. Ko se učenci vrnejo z odmora, brez svinčnika ostane še en deček. Nihče seveda ne opazi, da se je njegovo pisalo skotalilo v špranjo na tleh, in ko pri Diku najdejo dva svinčnika, ne le tistega, ki mu ga je posodila učiteljica, ga obsodijo, da je enega ukradel.

Diko se s krivico ne sprijazni in vztraja, da je svinčnik njegov. Nihče mu ne verjame – ne učiteljica, ne prijatelji. Otroci se ga pričnejo celo izogibati in izključeni deček je v vse večji stiski. Starejši deček mu svetuje, naj dejanje raje prizna, čeprav ga ni zagrešil, saj mu bodo po njegovem mnenju tako prekršek vsi hitreje oprostili. A neuklonljivi Diko še zmeraj vztraja pri resnici. Na novoletni dan pa hišnik med pripravo na obisk dedka Mraza najde izgubljeni svinčnik.

O avtorju in uspehih Izgubljenega svinčnika

Fedor Škubonja (1924–2008) sodi v prvo generacijo akademsko izobraženih filmskih ustvarjalcev v Jugoslaviji. Diplomiral je na Akademiji za gledališče, film, radio in televizijo v Beogradu. Najprej je asistiral številnim režiserjem pri snemanju dokumentarnih filmov,

nato prične dokumentarce in kratkometražne filme (za produkcijsko hišo Zora film v Zagrebu) snemati še sam.

Kot smo zapisali v uvodu, *Izgubljeni svinčnik* predstavlja enega skritih in znova najdenih biserov jugoslovanske kinematografije. Film je bil namreč nekoliko več pozornosti ponovno deležen šele v zadnjih nekaj letih, in sicer z umestitvijo v programe nekaterih filmskih festivalov, ki se odvijajo na prostoru oziroma v državah nekdanje Jugoslavije.

Ob svojem nastanku je bil film zelo dobro sprejet. Na 7. puljskem festivalu igranega filma je osvojil nagrado kekec za najboljši mladinski film, sledile so nagrade v tujini: leta 1961 je na filmskem festivalu v Benetkah v kategoriji mladinskega filma osvojil zlatega leva, na mednarodnem filmskem festivalu v Mar del Plati srebrni hrastov list in bronastega konja, 1966 pa je bil v Cannesu izbran med deset najboljših mladinskih filmov vseh časov. Mnogi filmski poznavalci še danes menijo, da je *Izgubljeni svinčnik* eden najlepših filmov za otroke.

Na prostoru bivše Jugoslavije je Škubonja prav s tem filmom postavil temelje za razvoj mladinskega filma. Uspeh na festivalih in distribucija v številnih tujih državah sta na začetku šestdesetih let pomenila prej izjemo kot pravilo, tako je *Izgubljeni svinčnik* pomenil neke vrste spodbudo za večjo produkcijo mladinskih filmov srednje dolžine.

Po *Izgubljenem svinčniku* avtor posname manj uspešno mladinsko komedijo *Veliko sojenje* (*Veliko suđenje*, 1961), v kateri otroci sodijo mački, ker je pojedla kanarčka. Za družbeno dramo o težavah mlade učiteljice v odročnem mestu z naslovom *Pod soncem* (*Nizvodno od sunca*, 1969) prejme nagrado zlata arena na festivalu v Pulju. Posnel je tudi okoli dvajset dokumentarnih del.

Mladinski film

Začetki mladinskega filma sodijo v petdeseta leta prejšnjega stoletja. Ta so zaznamovana s kulturnimi zvezdami, kot so Marlon Brando, James Dean ali Elvis Presley. Obravnava mladosti na filmu pa se je začela na filmu pojavljati že na samem začetku filmske umetnosti. Rečemo lahko, da se je mladostništvo na filmu postopoma razvijalo, vznik mladinskega filma v petdesetih letih pa sovpada s pojavom najstništva kot družbene, kulturne in tržne kategorije ter produkcije prvih velikih mladinskih filmov. Med te na primer sodijo *Divjak* (*The Wild One*, 1953) Lasla Benedeka, *Upornik brez razloga* (*Rebel Without a Cause*, 1955) Nicholasa Raya, *Džungla v razredu* (*Blackboard Jungle*, 1955) Richarda Brooksa itn.

Poimenovanji »otroški« in »mladinski film« se pogosto uporabljata kot sopomenki. Dandanes se je pri opredelitvi mladinskega filma uveljavilo načelo starostnega določila, ki se začne s prehajanjem otroštva v fazo mladostniškega obdobja in končuje z vstopom v odraslost. Pri določevanju starostne stopnje najstrožje opredelitve vztrajajo pri nujnosti starostnega določila, ohlapnejše pa dopuščajo več svobode.

Slovenski *Filmski leksikon* na primer mladinski film opredeljuje kot »dokaj ohlapno oznako« za filme, namenjene mlademu občinstvu. Mladinski filmi se praviloma ponašajo z zaokroženo, pregledno zgodbo, zanimivim in privlačnim dogajanjem, poenostavljenimi liki, zabavnostjo, humornostjo in odsotnostjo najbolj grobih oblik nasilja. Spodnja in zgornja starostna meja občinstva, ki jim je film namenjen, nista povsem strogo določeni, zato je mladinski film včasih težko ločiti od otroškega filma, večkrat pa gre za dela običajne produkcije brez posebnega predznaka, ki šele v fazi prikazovanja zaradi priljubljenosti pri mlajšem občinstvu, dobijo status mladinskega filma.¹

Kakor je mladinski film namenjen mladim, je otroški film v osnovi namenjen otrokom, sicer pa ga je od mladinskega filma velikokrat težko ločiti, saj ga opredeljujejo podobne značilnosti. Čeprav v otroških filmih v glavnih vlogah velikokrat nastopajo otroci, pa jih ne gre enačiti s filmi s problematiko otrok. Med značilne žanre otroškega filma sodi »pravljичni film«, vendar pa otroci velikokrat »posvojijo« tudi dela drugih žanrov in zvrsti (prvotno namenjene mnogo širšemu krogu občinstva), na primer nekatere filme o živalih, številne animirane ter posamezne pustolovske, znanstvenofantastične, tudi akcijske filme s preglednimi zgodbami, razgibanim dogajanjem, preprostimi liki in zabavnimi zapleti.²

Mladinski film je mogoče obravnavati z vidika žanra. Na mladinski film je mogoče gledati kot na svojevrsten žanr s stilističnimi posebnostmi in tipičnimi liki, ki ga ločijo od drugih žanrov, a ob tem se je treba zavedati, da pripovedne in stilistične zasnove praviloma povzema po uveljavljenih žanrih. Nadžanrske opredelitve mladinskega filma pa na primer največkrat govorijo o filmih, namenjenih mlademu občinstvu, ne glede na njihova dejanska vsebinska določila. Kot kriterije klasifikacije tako upoštevajo najbolj zaznavne prizadevanja informiranja, izobraževanja ali ozaveščanja posameznega filma, na drugi pa starostni kriterij glavnih junakov. V tem pristopu naletimo na obravnavo vrste klasičnih žanrov³ z junaki mladostniki: komedija (zlasti romantična komedija), drama (zlasti

¹ Povzeto po: Kavčič, B. in Vrdlovec, Z. (1999). *Filmski leksikon*. Ljubljana: Modrijan, 1999, str. 382.

² *Ibid.*, str. 454–455.

³ Žanr – model fikcijskega oziroma pripovednega filma, ki opredeljuje skupne značilnosti večjega števila konkretnih del; med skupnimi značilnostmi in potezami lahko nekatere še posebej prevladujejo. Najbolj razširjena žanra sta melodrama in komedija, običajni žanri so še grozljivka, gangsterski film, vestern itn.

psihološka drama), melodrama, grozljivka, glasbeno-plesni film, akcijski film (zlasti filmi borilnih veščin), pustolovski film, znanstvenofantastični film in filmska fantastika.

Nadžanrski pristop se osredotoča na vsebinske, tematske in oblikovne poudarke, ki so značilni za obravnavo otrok/mladih v različnih fazah odraščanja. Žanrski pristop se tako preseže s preizpraševanjem vloge otroka v širših družbenih in kulturnih okoliščinah – v odnosu do vrstnikov (obeh spolov), družine in družbenih institucij (na primer šola).⁴

Pristno okolje in naturščiki

Fedor Škubonja v črno-belem minimalističnem igranem srednjemetražcu natančno poustvari vzdušje in razpoloženje v vaški šoli. Zgodbo o obtožbi nesrečnega dečka postavi v pristno okolje – na vaško šolo v odročni vasi Džimrije v Bosni. V filmu nastopijo le trije poklicni igralci, vse preostale vloge odigrajo naturščiki – otroci in vaščani Džimrij ter sosednje vasi Sokolovići. K avtentičnosti pripomore tudi preprosta scenografija, ki jo ponudi šola s svojimi prostori in inventarjem.

Prizor iz filma *Izgubljeni svinčnik*.

Ko je bil spisan scenarij (napisala ga je avtorjeva žena Stanislava Borisavljević), sta se avtor in scenaristka podala na iskanje glavnega junaka, da bi lahko čim prej pričeli s snemanjem. Zagrebško producersko podjetje Zora film je namreč želelo film premierno

⁴ Glej Šprah, A. (2015). »Mladinski film: žanr pojav in problem?«, *KINO!*, št. 25/26, str. 17–32 in Shary, T. in Seibel A. (2007). *Youth Culture in Global Cinema*. University of Texas Press.

prikazati na slovitim, v tem obdobju najpomembnejšem filmskem festivalu – festivalu igranega filma v Puli, do katerega je bilo le še nekaj mesecev.

Škubonja je obiskal mnoge šole, prečesal deške domove, glavnega junaka je iskal na ulici. Nazadnje ga je pot zanesla v Džimrije, majhno vas z nekaj deset hišami na vznožju planine in majhno šolo. V tej je končno odkril simpatičnega desetletnega dečka (Boška Gaševića), ki do tedaj še nikoli v življenju ni videl nobenega filma, a veselju ni bilo konca, ko je izvedel, da bo skupaj s sošolci zaigral v otroškem filmu, ki ga bodo snemali na njegovi šoli.⁵ Boško Gašević je za vlogo Dika na Puljskem festivalu igranega filma leta 1960 prejel posebno nagrado za igro, kasneje pa postal popularen otroški igralec v Jugoslaviji.

Pojmovnik

Zvrst filma opredeli tip filma glede na njegov odnos do realnosti. Osnovne filmske zvrsti so:

- **dokumentarni film** – prikazuje realne osebe in dogajanja v realnem okolju
- **igrani film** – s pomočjo igralcev upodablja izmišljene osebe in dogajanja
- **animirani film** – s pomočjo izmišljenih elementov uprizarja izmišljeno dogajanje
- **eksperimentalni film** – raziskuje izrazne (z)možnosti filmskega medija.

Naturščik – neprofesionalen igralec, ki dobi vlogo na avdiciji ali pa ga najdejo na »ulici«. Naturščiki so začeli v filme množično vstopati s filmskima gibanjema – italijanskim neorealizmom po drugi svetovni vojni ter francoskim novim valom proti koncu petdesetih in na začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja.

Le kot zanimivost velja omeniti tudi metodo, imenovano **tipaž** – vpeljali so jo sovjetski režiserji filma montaže (tudi sovjetski montažisti) v dvajsetih letih prejšnjega stoletja, pomenila pa je angažiranje nepoklicnih igralcev, katerih zunanji videz naj bi ponazarjal filmski lik.

V primeru *Izgubljenega svinčnika* gre torej za igrani film (posnet je po scenariju), ki se odvija v realnem okolju (odvija se v resnični vaški šoli) in v katerem poleg profesionalnih igralcev nastopijo naturščiki (celo v glavni vlogi).

⁵ Za oris dogajanja s samega snemanja glej »Boška Gašević, mališan iz sela Džimrije, zablistal je u filmu 'Izgubljena olovka' (1960)«, 15. september, 2014, *Yugopapir*. Dostopno na: <http://www.yugopapir.com/2014/09/bosko-gasevic-malisan-iz-sela-dzimrije.html>, pridobljeno 29. 05. 2015.

Medosebni odnosi

Skozi pripoved filma se zariše vrsta medosebnih odnosov: odnos učiteljica učenec, odnosi med vrstniki v razredu. Dečkova stiska postane vse večja, ko se obtožbam vrstnikov pridruži še učiteljica, ki ji je bil Diko sprva naklonjen, in tudi ona vztraja pri priznanju. Kasneje, ko hišnik najde svinčnik, zaradi krivične obsodbe dečka krivdo občuti učiteljica. Film tako tematizira verbalno in psihično nasilje, doživljanje krivice, prijateljstvo itn. Služi lahko tudi za primerjavo življenja in šolanja otrok nekoč in danes ter za primerjavo odnosa do materialnih stvari nekoč in danes. S tematikami, ki jih razgrne, se ponuja tudi njegova nadaljnja uporaba pri številnih predmetih v osnovni šoli (zgodovina, družba, geografija, slovenščina, domovinska in državljska kultura in etika).

Izhodiščna vprašanja za pogovor

- *Kako je prikazana dečkova stiska?*
- *Kakšen je odnos med učiteljico in Dikom?*
- *S katerimi izraznimi sredstvi se v filmu ustvarja razpoloženje?*
- *Kako je prikazano okolje?*
- *Zakaj menite, da je režiser uporabil za igralce otroke in prebivalce kraja, v katerem je bil film posnet, ter iz sosednje vasi?*
- *Na kakšen način se razvija pripoved?*
- *Kako je prikazana šola?*
- *Kaj predstavlja glavni dogodek in kako je ta prikazan?*
- *Za kakšen predmet bi danes pričakovali podobno reakcijo in preiskovanje?*